

Ontstaangeschiedenis van de Hervormde Gemeente te Dongen

DE HERVORMDE GEMEENTE TE DONGEN (deel 4)

A.M.C. Zom (archivaris) en Lucas van der Hoeven (sociaal wetenschapper).

Vorige delen zijn verschenen in de Samenspraken van sept. en nov. 2014, jan., feb. en april 2015.

Woningruil.

Kort na het overlijden van Cornelius Backer komt er een woningruil tot stand, waardoor de nieuwe predikant de pastorie van de grote kerk kan betrekken. Enerzijds hebben de Hervormden nooit de wens laten varen om de beschikking te krijgen over de pastorie. Anderzijds zal de magistraat van Dongen tot de overtuiging gekomen zijn, dat een beroep op een nieuwe predikant meer kans van slagen heeft, als deze de bewoning van de pastorie in het vooruitzicht gesteld kan worden. Temeer omdat aan die nieuwe predikant géén salaris betaald kan worden zolang Jannetje Rethij het weduwengeld trekt. In 1664 kan het dorpsbestuur Godefroy Lloyd tot woningruil overhalen. De voorwaarden waaronder deze ruil plaatsvindt zijn dan ook uitgesproken gunstig voor Lloyd. Op 3 maart 1664 komt hij met het dorpsbestuur als volgt overeen.

Willem II

- Lloyd betaalt aan het dorp geen huishuur, maar in plaats daarvan betaalt hij aan Alexander van der Lith of diens rechtsopvolgers de rente over de openstaande bouwschuld van 992 gulden en 14 stuivers (in 2013: 10.682 Euro's) waarvoor het dorp in 1653 een schuldbekentenis heeft afgegeven. Deze rente bedraagt 5% per jaar dat neerkomt op circa 50 gulden (in 2013: 479 Euro)

Op die manier worden dorps kas en armen fondsen niet langer met deze renteplicht belast. Voor de verbeteringen aan de pastorie ontvangt hij van het dorp 200 gulden (2013: 2.153 Euro's), die Lloyd omstreeks 1650 heeft laten aanbrengen. Daarvoor kreeg hij toestemming van Zijne Hoogheid stadhouder Willem II (1626 – 1650) in zijn functie als bestuurder van de Baronie van Breda. De oorspronkelijke verbouwingskosten worden op 300 gulden (2013: 2.875 Euro's)

geschat, maar nu na zoveel jaren nog op 200 gulden gewaardeerd. De woning aan de Ham zal op kosten van het dorp verder worden onderhouden.

Twee dagen later op 5 maart 1664 ondertekenen alle leden van de kerkenraad een verklaring, waarin zij akkoord gaan met de overeenkomst die de magistraat met Godefroy Lloyd heeft gesloten. Omdat de pastorie bij de grote kerk ter beschikking komt van de predikant, verzoekt het dorpsbestuur aan Zijne Hoogheid Willem III (1650 -1702) om het predikantenhuis aan de Ham tot profijt van het dorp te mogen aanwenden. Dat huis is immers mede op kosten van het dorp en de armenfondsen gebouwd. Daartoe heeft het dorp een schuldbekentenis van 969 gulden (10.434 Euro's in 2013) afgegeven en de twee leningen samen 500 gulden (5.384 Euro's in 2013) groot zijn uit de fondsen van de armen afgelost. Op 19 april 1664 keurt de prins dit voorstel goed onder voorwaarde, dat er een verrekening plaats vindt van de kosten die Lloyd aan de pastorie heeft gemaakt met de kosten, die de domeinraad heeft voldaan ten behoeve van de verbouwing van het kerkje aan de Ham tot woonhuis. Sindsdien staat de pastorie naast de oude Laurentius kerk ter hunner beschikking. Zij kunnen hun predikanten in het vervolg een 'waardiger' woning aanbieden.

Tot in de Bataafse tijd (1795) zal de pastorie worden onderhouden op kosten van het dorp en de predikanten genieten er vrije woning.

Willem III

Het kerkje aan de Ham gelokaliseerd.

Omdat het dorp de woning tot eigen profijt mag aanwenden kan de exacte plaats van het eerste Hervormde kerkje in Dongen nog achterhaald worden. In 1672 brandt het pand af tijdens de plundering van Dongen door een Franse legerbende. Dongen blijft daardoor zitten met een perceel grond en een ruïne, waarop nog altijd een forse schuld van 969 gulden en 14 stuivers op rust. In 1674 vraagt het dorpsbestuur aan de Domeinraad het perceel te mogen verkopen. Uit de opbrengst kan dan de schuld worden voldaan. Op 9 juli 1674 stemt de Domeinraad ermee in, nadat zij advies heeft ingewonnen bij de rentmeester der domeinen onder Oosterhout en Dongen, Thomas Claypool. De openbare verkoop volgt op 20 oktober 1674. Koper is de bovengenoemde Thomas Claypool, die voor een bedrag van 660 gulden (6.733 Euro's) zich

eigenaar mag noemen. Op 15 april 1675 wordt met deze opbrengst de schuld aan Maria Peeters Nicolaasdochter, weduwe van Alexander van der Lith, afgelost. Claypool, tevens schout van Dongen, laat een fraai huis op deze plaats bouwen. Als rentmeester kan Claypool zijn taak niet aan. Zijn schulden aan de Domeinraad lopen zo hoog op, dat deze Raad omstreeks 1700 een aantal van zijn goederen confisqueert waaronder het huis te Dongen. Vanaf die confiscatie is Willem III de, Prins van Oranje eigenaar van het pand. Deze staat ook als zodanig geadmistreerd in het Dongense verpandingenregister.

De Domeinraad besluit op 17 oktober 1741, op verzoek van Christiaan Johan Pels, schout van Dongen, om aan hem dat huis aan de Ham te verkopen. De koopakte wordt op 12 december 1741 voor de schepenen van Dongen opgemaakt. Lang heeft Christiaan Johan Pels er niet van genoten.

Al op 6 mei 1744 overlijdt hij. Zijn drie kinderen erven het pand, maar stellen geen belang in het bezit ervan. Zij verkopen de woning op 1 oktober 1745 aan Johannes Nuijts, pastoor in Dongen.

Op 25 oktober 1745 wordt de akte van overdracht geregistreerd door de schepenen van Dongen. Pastoor Nuijts treedt niet op als koper-eigenaar maar als

vertegenwoordiger voor zijn neef Johannes Franciscus Bleijens te Merksplas. Al met al blijkt deze handeling slechts een ontduiking van de collaterale belasting op kerken en pastorieën. Johannes Bleijens treedt namelijk alleen in naam op als eigenaar, terwijl de parochie van Dongen de koop betaalt.

Bleijens stelt de woning ter beschikking aan pastoor Nuijts en diens opvolgers, die daarmee een riant onderkomen hebben. Na de afschaffing van de collaterale belasting in 1771 schenkt hij het huis op 24 juni 1772 aan de parochie om als pastorie te dienen, onder beding dat hem 50 gulden (407 Euro's in 2013) per jaar als lijfrente zal worden uitgekeerd vanaf het moment dat pastoor Nuijts komt te overlijden. Vanaf 1772 is het huis in De Ham, gebouwd op de resten van de eerste Hervormde kerk te Dongen, pastorie van de katholieke parochie. Tot in de twintiger jaren van de 20-ste eeuw heeft de woning Hoge Ham 68 als pastorie van de R.K. Laurentius parochie dienst gedaan.

Eliaser Lotius.

Kort na het overlijden van Backer wordt de procedure voor het beroepen van een nieuwe predikant ingezet. Met de problemen bij de beroeping van Cornelius Backer nog vers in het geheugen, pakt de kerkenraad in samenwerking met het dorpsbestuur de zaak voortvarend aan. Al op 17 maart 1664 ontvangt de kerkenraad een akte van handopening. Vervolgens gaat men uitzien naar geschikte kandidaten. Vermoedelijk wordt de kerkenraad door Ds. Mispelblom te Gilze geattendeerd op zijn neef Eliaser Lotius. Met deze predikant worden onderhandelingen aangeknoopt over de voorwaarden

verbonden aan zijn benoeming in Dongen. Een van de problemen is namelijk het feit, dat de weduwe van Cornelius Backer nog een jaar lang het weduwengeld zal ontvangen, waardoor er aan Lotius géén salaris zal worden betaald. Wel stelt men hem de huurvrije bewoning van de oorspronkelijke pastorie in het vooruitzicht. Lotius stemt toe in de beroeping, maar dan dienen pastorie en tuin wel eerst te worden opgeknapt. Op 1 juni 1664 wordt er een nominatie van 4 kandidaten opgesteld, waarvan Eliaser Lotius de Jonge als eerste wordt vermeld. Vrij snel moet de Prins Willem Hendrik III (1650 -1702) hem als de predikant hebben aangewezen. Want al op 1 juli 1664 keurt de Classis het beroep goed en besluit zij, dat Eliaser Lotius op 27 juli 1664 in Dongen zal worden bevestigd. Voor zijn komst naar Dongen is Lotius predikant bij Zijne Excellentie Boreel, ambassadeur voor de Landsregering bij de Kroon in Frankrijk. Tijdens de ambtsperiode van Lotius worden allerlei zaken aan het kerkgebouw en de omgeving verbeterd. In 1667 wordt de grote luidklok hergoten door Claudius Humblot op rekening van het dorpsbestuur. Tegelijk vindt de restauratie van de bovenbouw van de toren plaats. Het ongemak is niet gering, dat de Hervormden ervan ondervinden. Immers het hergieten van de klok vindt in het schip van de kerk plaats.

Op 7 maart 1668 maakt het dorpsbestuur samen met de predikant een bestek op voor een totale schoonmaak, maar ook het herstel van de kerkvloer. Die is niet alleen maar opengebroken voor het gieten van de klok, maar ook verzakt door het begraven van doden. Dat veroorzaakt voortdurend verzakkingen van de vloer, omdat de lijkkasten na verloop van tijd vergaan en dan bezwijken onder de druk van boven. Lotius heeft niet alleen aandacht voor de goede staat van zijn kerk, maar vooral ook voor het geestelijk welzijn van zijn gemeenteleden. Hij maakt zich ook druk over de omgeving van de kerk, zodat de toegang tot de kerk voor de gemeenteleden wordt verbeterd en comfortabeler. Daardoor zal het kerkbezoek toenemen, waardoor de financiën van de Hervormde gemeente wordt versterkt. In 1669 krijgt hij van de Willem III Hendrik, prins van Oranje, toestemming om de Kerkweg, die vanaf de kerk naar de Hamstrate loopt, te laten vereffenen, uitrichten en beplanten. In 1670 begint Juriaan van Zutphen met het maken van een nieuw uurwerk, dat in 1671 in de toren wordt geplaatst. Ook dit werk wordt uitgevoerd in opdracht van het dorpsbestuur, terwijl ook Lotius bij de aanbesteding aanwezig is. Slechts éénmaal komt Lotius in conflict met de Classis. In april 1670 wordt hij in een vergadering van de Classis openlijk beschuldigd van laksheid, nalatigheid en plichtsverzuim, omdat hij op zondagen niet twee keer preekt. Lotius weerlegt deze beschuldiging dat het onmogelijk is om tweemaal per zondag te preken. Immers de meeste gemeenteleden wonen in Klein-Dongen of Dongevaart. De afstand van die gehuchten tot de kerk is zo groot, dat die leden niet tweemaal per zondag de tocht naar de kerk ondernemen. Op de zondagmiddagen staat hij dus voor vrijwel lege kerk! Zijn voorgangers hebben tijdens hun ambtsperiode hetzelfde ervaren. Ook meent hij, dat men hem niet van laksheid kan betichten, als het aantal kerkleden in de vijf jaar dat hij in Dongen heeft gewerkt van 50 tot circa 90 of 100 is toegenomen. Aanvankelijk heeft hij voortdurend getracht om tweemaal op zondagen te prediken, maar helaas zonder enig resultaat. De Classis kan hier niets tegen in brengen en komt er ook nooit meer op terug. Toch trekt Lotius zich de beschuldiging erg aan. Hij doet daarover zijn beklag bij het dorpsbestuur. Hij verzoekt hen om een kamer of schuur in Klein-Dongen ter beschikking te stellen, al is het maar voor een half jaar. Dan kan hij nagaan of tweemaal preken op zondagen én catechisatie aan de jeugd geven, op voldoende belangstelling kan rekenen. Het dorpsbestuur wijst dit verzoek af omdat zij vreest, dat daardoor een scheiding in de Hervormde Gemeente van Dongen kan ontstaan. Zij spoort de predikant aan om een andere manier te vinden voor catechisatie en predicatie. Wel stelt de magistraat zich als een man achter de predikant op. Hij stuurt brief-op-poten aan de Classis, dat hun predikant géén enkele blaam treft. De Classis komt niet meer op deze kwestie terug, toch betekent dat niet, dat het werk van Lotius helemaal vlekkeloos verloopt. De visitatierapporten van de Classis maken herhaaldelijk melding van de "stouticheden" van de Rooms Katholieken. Zo wordt in 1669 gemeld, dat er een Jezuïet "seer stout" is en een grote toeloop geniet van papen uit de wijde omgeving tot uit de Langstraat aan toe. Deze Katholieken gebruiken bovendien een schuur voor hun 'afgodische dienst', die is voorzien van dakramen. Ook zijn er veel 'Cloppen' en 'Kwezels' (vrome, ongehuwde, katholieke vrouwen) actief, die de kinderen onderwijzen in de Katholieke leer. Daaruit blijkt dat de rooms-katholieken zich niet veel gelegen laten liggen aan opgelegde beperkingen, die via plakaten van de landsoverheid zijn verspreid. Integendeel zelfs, zij proberen het de predikanten en zijn gemeente behoorlijk lastig te maken. Zo zetten zij hun honden tot blaffen aan tijdens de predicatie en jagen hun beesten zelfs de kerk in tijdens de diensten. In 1670 leidt dat tot een schriftelijk protest van de predikant

aan de magistraat. Hij schrijft dat honden tijdens zijn dienst zo luid blaffen, dat hij zijn concentratie compleet verloor en zijn toehoorders hem niet meer konden verstaan. Daarom heeft hij vanaf de preekstoel koster Pieter Eijken aangesproken om een einde te maken aan de ordeverstoring. Maar de koster antwoordde: "Dat is mijn werk niet!" Blijkbaar was Pieter Eijken bang voor de viervoeters buiten de kerk. Maar juist die weigering wekt de verontwaardiging van Lotius op, want in artikel 1 van het kosterreglement staat nu juist, dat de koster alle ongehoorzaamheid en wanordelijkheden in en om de kerk moet weren en voorkomen. Lotius verzoekt het dorpsbestuur om de koster hierover te kapittelen, omdat hetzelfde reglement bepaalt, dat de schepenen in zulke gevallen dienen op te treden. Van der Eijken krijgt inderdaad een stevige uitbrander van het dorpsbestuur. Al met al zijn dit toch niet de ernstigste tegenslagen, die Lotius te verwerken krijgt.

Wordt vervolgd